

офіційного опонента на дисертаційне дослідження Боднара Віктора Богдановича «Особливості функціонування релігійних об'єднань Чернівецької області (1944-1985 рр.)»

Актуальність обраної для дослідження теми не викликає заперечень оскільки у порівнянні з іншими областями західного регіону, релігійне життя в Чернівецькій області у зазначені роки радянської влади, а, згодом, й у перші роки незалежності України мало свої особливості й вирізнялося від того, яким воно було в інших областях регіону, зокрема деяким відмінним конфесійним наповненням, відносинами з державною владою, в залежності від конфесії – конформізмом чи конфронтацією з нею, національним складом населення області, а, звідси й різноманітними традиціями. Почасті такі особливості не висвітлюються і не враховуються у історико-релігієзнавчих дослідженнях написаних у всеукраїнському контексті або мають поверхневий аналіз.

Тому у вирішенні зазначених проблем, які наповнюють мету і завдання та обумовлюють і складають об'єкт-предметну сферу дисертаційного дослідження, Віктор Богданович досягнув позитивних результатів. Він фахово структурував роботу – сформульовані ним питання розділів і підрозділів співзвучні із конкретними науковими завданнями, вирішення яких забезпечило полівекторне комплексне висвітлення дисертаційної теми. З цієї причини позитивне враження справляє те, що комплексне положення наукової новизни гармонійно відповідає завданням дисертаційного дослідження і висновкам як до розділів, такі і загальному висновку, які змістовно і чітко відображають основні одержані результати.

Проводячи історіографічний аналіз, дисертант запропонував у підрозділі 1.1. «Стан наукової розробки проблеми» вдалу класифікаційну модель щодо висвітлення стану наукової розробки, яку поділив на декілька складових, а саме: праці науковців радянського періоду, які досліджували політику влади відносно конфесій, роботи, які дотичні до теми дослідження і котрі опубліковані уже в

також окремо виділив видання зарубіжних науковців і методологічне дослідження.

Література радянського періоду, яка стосується дослідження, визначалася тенденційністю, атеїстичною заідеологізованістю, оцінювала як явище вороже радянському суспільству, екстремізм тощо. У працях українських авторів у перехідних 1980-х – 1990-х рр. вже більш об'єктивніше державно-релігійні відносини, але атеїстичні штампи не відкинуті. Натомість у період української незалежності релігійні теми в монографіях, статтях, дисертаціях, наукових і конфесійних чинах досліджуються комплексніше, об'єктивно, поліфункціональніше стосуються діяльності релігійних організацій і в Чернівецькій області роки, що дисертант зумів глибоко проаналізувати. Заслуговує схвалу він не обмежився широкими анотаціями, а зумів критично оцінити проаналізованих працях авторів недостатньо висвітлені і як проблематику свого дослідження. Праці зарубіжних авторів розкрили погляд на всебічне релігійне життя в Радянському Союзі, зокрема віросповідання, відносини держави і релігії, функціонування конфесій та все ж вони не висвітлювали становища релігійних організацій у області. Загалом література налічує 124 позиції.

Позитивне враження справляє аналіз архівних документів у «Джерельна база». Дисертант опрацював значну кількість неопублікованих документів та матеріалів (176 позицій, із яких неопубліковані) центральних і обласних державних архівів. Головною базу дослідження склали архівні фонди апарату уповноваженого І

...ніій ... і ... ДМ СРСР ... Чернівецькій області

реєстрації релігійних громад, священнослужителів, храмів будинків, роль місцевих органів влади у прагненні ліквідації релігійності населення загалом. Пошук, виявлення, опрацювання аналіз необхідних архівних документів, які попередніми дослідженнями недостатньо дослідженні або не використовувались, дали можливість у синтезі із історіографічними дослідженнями виявити та осягнути функціонування релігійних організацій Чернівеччини у 1944-1980 рр. Відтворити їхнє становище в області в умовах атеїстичної політичної ситуації режиму.

У другому розділі роботи дисертант вирішив комплекс питань щодо політикою радянської влади щодо РПЦ, УГКЦ, РКЦ, юдаїзму і синагог, а саме – показав як реалізовувалася дана політика в Чернівеччині. Основну увагу у розділі дисертант приділив функціонуванню релігійних організацій у репресивним атеїстичним тиском органів державної влади у післявоєнний, хрущовський і брежнєвський періоди, методам такого тиску, опортунізму духовенства Чернівецько-Буковинської єпархії РПЦ. Заслужовує уваги те, що Віктор Богданович зумів послідовно, у хронологічному порядку розкрити зазначені аспекти і показати як і яких витрат зазнала діюча політика. А слід відмітити, що вони були вражаючими. Так, якщо в 1944 році налічувалося 336 діючих храмів, 185 священників, один жіночий монастир з монахинями і один чоловічий монастир із 19 монахами (с. 20), то діючими були 261 церква (громада), які обслуговували 163 священники у 1980 р. залишились діючими 180 храмів (с. 91). Але, якщо врахувати, що після встановлення в Буковині радянської влади діяли 4

такого незаконного вивезення. До речі, повернення вилученого влади церковного майна із храмів України є актуальним й досі.

Грунтовно розкриваючи у розділі різні методи влади реєстрації релігійних громад (наприклад, неукомплектовавання, укрупнення парафій), парафіяльних споруд (резиденцій) і храмів синагог, автор слушно зазначає, що методами зняття з реєстрації і закриттям, окрім ще й податкового тиску, було внесення парохів до реєстру пам'яток архітектури, які уже як пам'ятки архітектури були під закриття (с. 29). Наприкінці 1940-х рр. в єпархії простежувалися випадки аморальної поведінки парафіяльного духовенства, що призводили до того, що парафіяни ігнорували богослужіння в храмах таких священників. Це влаштовувало уповноваженого у контексті боротьби щодо зменшення релігійності населення, але стривожило місцеву владу (даному випадку Андрія Сухенка), який звільняв з парафій та закриття (с. 33). Дисертант аналізує й цей аспект, який не є зайвим у контексті дослідження.

На початку 1950-х років у єпархії сформувалися дві групи священників, які пішли на співпрацю із органами влади і за це мали певні преференції. Більш прибуткові парафії й на боці цієї групи був єпископ, який співпрацювала із владою, не йшла на компроміс, а сумлінно виконувала священничі обов'язки, за що зазнавала репресій від влади (с. 33). Інша група, зв'язки з українським рухом опору, за активне залучення в богослужіння. Частина такого духовенства зуміла уникнути арешту й ув'язнення.

хуторських храмів (с. 39-40), братських могил воякам полеглим у світової війни, насипаних у міжвоєнний період, що також детально дисертант в контексті наступу атеїзму не тільки на релігійні почуття, але й на патріотичні і родинні.

Дисертант широко аналізує позицію єпископів Чернівецької єпархії, які, до речі, дуже часто змінювалися і розкриває, як вони, співпрацюючи з владою, догоджали їй, а не відстоювали інтереси життєдіяльності і захищали перед уповноваженим своє духовенство. Наприклад, в серпні 1950 рр. єпископ Євменій (Хорольський) не обстоював перед владою інтереси компромісних із нею священиків, а, навпаки, підігравав владі, а саме таке духовенство із парафій і переводив у менш прибуткові чи наклади адміністративні стягнення (с. 42), тобто діяв за вказівками уповноваженого Ради у справах РПЦ.

Наприкінці 1950-х рр. влада розпочала різними методами ліквідацію православні монастирі з метою їхньої ліквідації, що дисертант, спираючись на архівні документи, детально розкрив (с. 47-51), і це доречно, бо монастирі були осердям релігійності віруючих.

Схвально, що дисертантом висвітлено різні методи опору влади атеїзації: вони проводили несанкціоновані владою богослужіння, не реєстрували храмів, не віддавали ключі від храмів представникам влади, а органи влади прохання із численними підписами про відкриття церкв (с. 63). Але наступ влади на релігійні почуття населення не припинявся і в 1960-х рр., як і в 1960-х рр., планувалося закриття, а то й знищення культурних пам'яток. Але на відміну від атеїстичних дій у хрущовський період, які реалізувалися в брежнєвський період вони планувалися, але виконувалися повільно і

створювалися перешкоди абітурієнтам для вступу в духовні навчальні заклади. Усі ці аспекти дисертант повністю розкрив (с. 67-69).

Також у другому розділі змістовно висвітлена діяльність католицьких, римо-католицьких, юдейських і старообрядницьких церков. Їх своєю кількістю значно поступалися РПЦ. У 1945-1946 роках діяло 16 УГКЦ, 16 – РКЦ, 9 юдеїв і 8 – старообрядницьких. У розвідці встановлено місце цих релігійних організацій, їхній кількісний і демографічний склад, діяльність духовенства і методи боротьби проти них органів радянської влади, безпосередньо уповноваженого Ради у справах релігійних культурних зв'язків з-за кордоном управління КДБ. Зокрема, антирелігійні дії влади призвели до закриття Львівського псевдособору 1946 р. діяльність УГКЦ в області була заборонена. Значна частина духовенства і віруючих возз'єдналися з РПЦ, натомість неvoz'єднані діяли нелегально, у підпіллі. Храми були передано РПЦ чи демонтовано. Репресії влади відчували на собі і юдейські громади. У середині 1940-х років половина із них було знято з реєстрації, закрито стільки ж костелів. На 1961 рік залишились тільки 8 громад, які обслуговували українських євреїв. Зазнали всебічного тиску з боку влади і юдейські громади, післявоєнні роки активно відроджувалися. Але після т. зв. «Шестиденної війни» 1967 року Ізраїлю на Близькому Сході уряд СРСР у своїй зовнішній політиці зайняв антиізраїльську позицію і це також відбилося у внутрішній політиці. Зокрема, внаслідок чого було розпочато закриття сионаїстських громад, реєстрації юдейських громад, які у 1970-х рр. уже не діяли. Сьогоднішні єврейські громади, які вели замкнутий від суспільства спосіб життя і служили

й баптистів-«розкольників». Зокрема, дослідив і широко організаційну структуру, внутрішнє релігійне служіння, ш громад новими членами в т. ч. дитячого віку і молоддю, державною владою, форми і методи репресій органів держа баптистів Буковини, їхні зв'язки із одновірцями інших країн, по зв. громадянських суспільних обов'язків, діяльність неле боротьбу із владою за молитовні будинки, географічне і кіль баптистських громад. Наприклад, якщо у 1958 р. діяли 46 гр чисельністю 4300 віруючих, то у 1977 р. вже діяли 50 громад, ч 6649 віруючих. Тобто, ні арешти деяких пресвітерів громад ВІ їхніх віруючих, ні адміністративні штрафи, ні конфіскація мол деяких громад, ні заборона реєстрації громад, ні перешкоджа богослужінь під відкритим небом і т. п., не допомогли а призупинити активне кількісне зростання баптистських громад, опозиційність до радянської влади, встановити над ними (як л нелегальними) повний контроль, почасти порушуючи пр законодавство, стерти їхнє прагнення свободи віросповідання.

Також дисертант комплексно дослідив полівекторну д ХВЄ, особливо детально акцентуючи на ті громади, які не баж ЄХБ або були у ній і намагалися з неї вийти та прагнули утво духовний центр. За таке намагання органи державної влади прот віруючих застосовували різні методи репресій, включно із терміни від 3 до 5 років. Із 23 громад на 1983 р. 18 й надалі дія

Заслуговує на схвалення всебічне висвітлення дисертантом «Опір політиці атеїзації громад адвентистів сьомого дня» релігій громад приналежних до Генеральної конференції Адвентистів Сьомого Дня «адвентистів-«реформістів», кількість яких і чисельність в них віруючих зростала у досліджувані роки. Так, якщо у післявоєнні роки в області було 10 громад із чисельністю 1850 віруючих (с. 142), то наприкінці 1980-х рр. АСД уже було 89, із чисельністю вірних у них 3291 (с. 162). Відповідно в той же період ж роки в області діяли 8 громад адвентистів-«реформістів», віруючими у них (с. 147), то наприкінці 1980-х рр. вони налічували 100 віруючих (с. 163). Тому вірно констатує Віктор Богданович, що адвентисти є одним із найчисельніших за своєю мережею і найвпливовіших релігійних співтовариств в Україні і, до речі, таким залишається й нині. Подібні методи, як п'ятидесятники, адвентисти також використовували різноманітні дозволені і недозволені діючим законодавством про культури уповноваженого в справах релігійних культів, для пропаганди і розширення й збільшення мережі громад і віруючих, акцентували на місіонерському служінні на залученні в громади дітей і молоді, що себе виправдало як у якісному, так і в кількісному значенні. З боку адвентистів Чернівецької області із обласним уповноваженим державними органами влади виявилось на користь віруючих АСД їхня безстрашність вражає. Ні арешти і ув'язнення, ні звинувачення пресвітерів у неправомірних фінансових діях, ні звинувачення деяких громад і також активних опозиційних до радянської влади в їхній діяльності ці методи атеїстичної влади не вплинули на подальший розвиток

констатує дисертант, - не обмежили зростання кількості єговістів наприкінці 1980-х рр. налічували в області 18 зборів і 2232 члени. Можна погодитись із висновком дисертанта, що різні методи державної влади проти Свідків Єгови стримували розвиток їхніх зборів.

Між тим, віддаючи належне позитивним здобуткам дослідження, вважаємо за необхідне висловити і деякі зауваження. Так, зазначаючи створення у 1945 р. в Чернівецькій області Чернівецько-Буковинської єпархії у юрисдикції Руської Православної Церкви (с. 28), дисертантом не розкрито причини і хід трансформації митрополії Румунської Православної Церкви в зазначену Православної Церкви. Було б доречним, згідно теми дисертанта, висвітлити діяльність остахів, чисельність яких в області у 1950-х роках, напевно, кілька сотень віруючих, але географія їхня була значно ширше охоплювала чотири райони (с. 60), тим паче, що вони були опозиційні до радянської влади. Але висвітлити як крізь призму їхньої діяльності (таїнства, обряди), так і через релігієзнавчий аналіз (наприклад, порівняльний з московським православ'ям). Цього не досліджено ні на с. 60, ні на с. 61. Маємо певний історичний фактаж, але не маємо релігієзнавчого аналізу. Дисертант стверджує, що «війна в Афганістані (1979-1989 рр.) була причиною розвалу Радянського Союзу». Таке твердження дискусійне, швидше за все, один з багатьох факторів-причин розпаду СРСР, але ніяк не головний. Щодо преслідування духовенства Чернівецько-Буковинської єпархії РПЦ проти «визнаючих» священників Г. Якуніна і М. Ешлімана (с. 70), то було б не за

районах керівництво занижувало реальний рівень релігійної обр
контексті релігієзнавчого порівняльного аналізу було б доцільно
дані єпархіального управління, що, напевно, призвело б до
статистики, бо зазначені дані могли бути суб'єктивними і
фактичній дійсності. На с. 93 у підрозділі 2.3. дисертант конста
приходу на терени Чернівецької області радянської влади Пра
продовжила своє існування, то стосовно греко-католиків
інтервенція, яка призвела до їх повної ліквідації». Тут абсолют
слово «інтервенція», бо хоча у перекладі з латинської мови іп
втручання, але в науковому чи політичному обігу його докладн
жорстоку брутальну форму насильницького втручання однієї дер
у внутрішні справи іншої держави чи в її взаємовідносини з тре
тобто йдеться про міждержавний конфлікт складної форми. Натом
речення стосується однієї держави та політичної, ідеологічної і р
конфлікту її внутрішнього функціонування. На с. 108 дисертан
1961 р. в області залишилися тільки 8 діючих римо-католицьких
титулі дисертації межовим є 1985 рік, тобто не зрозуміло з яких п
не висвітлив діяльність РКЦ в області у наступних 1962-1985 ро
третьому розділі зазначено трансформацію більшої частини чле
ЄХБ до єговістів, але не розкрито причини і процес переходу, то
не дослідженим релігієзнавчий контекст. Аналізуючи на с. 16
діяльність Свідків Єгови, дисертант акцентує на різні методи р
державної влади проти Свідків Єгови в т. ч. на арешти і кілька
десятків їхніх віруючих, тому було б доцільно навести хоча б од

результатів дослідження. Дисертація Боднара Віктора Богдановича є результатом функціонування релігійних об'єднань Чернівецької області, виконаним самостійним, завершеним і ґрунтовним дослідженням, історико-релігієзнавчої науки. Вважаємо, що дисертант заслуговує на присвоєння йому наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю релігієзнавство.

Професор, доктор історичних наук,
професор кафедри психології
у виробничій сфері
Тернопільського національного
технічного університету імені Івана Пулюя

Проректор з наукової роботи
Тернопільського національного
технічного університету імені Івана Пулюя

10 червня 2016 року

